

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА: ОГЛЯД І АНАЛІЗ

Проведено огляд екологічної проблематики в журналах економічного спрямування, виданих протягом 1974-2008 рр. Виявлено основні тенденції розвитку таких досліджень; окреслено коло проблем, які піднімалися у зазначених дослідженнях, що стосуються теорії, методології та організації бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу; проаналізовано причини актуалізації певних напрямів дослідження з огляду на період, в якому вони розглядалися

Наше сьогодення характеризується складною екологічною ситуацією, надзвичайно низьким рівнем екологічної освіти і свідомості більшості населення, надмірною експлуатацією природних ресурсів, забрудненням і накопиченням шкідливих відходів. “Сучасна екологічна криза, яку Україна повинна здолати, – зазначає міністр охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчук, – ставить під загрозу розвиток держави” [2].

Природне середовище було, є і буде незмінним партнером людини у її повсякденному житті. Суспільство черпає з природи всі свої багатства. Так, в Україні, площа якої у загальносвітовій земельній території займає менше 0,5 %, видобувається, переробляється та залучається до виробництва майже 5 % світового обсягу мінерально-сировинних ресурсів¹. За оцінками деяких зарубіжних вчених щорічні економічні втрати нашої держави від неефективного, нерационального природокористування і тотального забруднення навколишнього природного середовища становить від 15 до 20 % її національного доходу і є чи не найбільшими у світі².

Як зазначає міністр охорони навколишнього природного середовища Г. Філіпчук “... Проблем в українській екології вистачає. ...По-перше, це швидке виснаження природних ресурсів внаслідок економічної, соціальної діяльності, агломерації тощо. По-друге, висока частка тіньової економіки у використанні ресурсів, адже донедавна контроль за цим був дуже низьким, до того ж інспекційні функції розпоршені по різних відомствах. По-третє, це низький рівень економіки, високий ступінь зношеності основних фондів. Ще один важливий чинник – низький рівень екологічної свідомості та екологічної культури населення. Неможливо впроваджувати екологічну політику попри волі пересічних громадян” [1]. З огляду на вищевикладене актуальною є розробка теоретичних основ подолання екологічної кризи в тому числі з допомогою економічних інструментів.

Дослідження екологічної проблематики та питань, пов'язаних з природним ресурсами, у зв'язку з економікою розпочалося у ХХ ст. і продовжується з наростаючими темпами і до сьогодення. Відображення в бухгалтерському обліку

¹ Омельчак П.П. Екологічне виховання – ефективна складова системи громадянського виховання // Матеріали обласної науково-практичної конференції “Екологічне виховання – визначальний чинник формування соціально зрілої особистості громадянина України”. Тези виступів. – Житомир, 2005. – 68 с., с. 10.

² Те ж, с. 10.

зазначених питань розглядали Л. Гуйда, Л. Гнилицька, Р. Гопцій, Г. Зябченкова, Л. Максимів, Д. Михайленко, О. Папінова, Н. Погорелова, О. Романов, О. Савченко, Н. Ткаченко, М. Хоменко, І. Чалий. Аналіз праць і питання, що були підняті та розв'язані вченими, потребує детального дослідження.

Метою дослідження є проведення огляду екологічної проблематики у періодичних виданнях економічного спрямування, що друкувалися протягом 1974-2008 рр., виявити тенденції розвитку таких досліджень і проблеми, які можна вирішити через систему бухгалтерського обліку.

Для отримання результатів використовувалася інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи³. Ключовими словами для відбору праць були: "екологія", "земля", "природно-ресурсний потенціал". У результаті відбору знайдено праці опубліковані в періодичних виданнях України з 1974 р. до першої половини 2008 р.

У процесі дослідження використовувалися наукові методи, що базуються на діалектичному методі пізнання та об'єктивних законах економіки. Під час дослідження використано наступні методи: індукції та дедукції – при дослідженні тенденцій розвитку еколого-економічних досліджень; методи теоретичного узагальнення, групування і порівняння – для визначення передумов розвитку певного напрямку дослідження; системний підхід, аналіз і синтез – для оцінки виявлених тенденцій досліджень.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних вчених з проблем бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу еколого-економічних питань у діяльності суб'єктів господарювання, розміщених у періодичних виданнях.

Перша праця за еколого-економічною проблематикою з досліджуваної сукупності надрукована у журналі Економіка України у 1974 р. за авторством С. Ніколенка, І. Ніколенка («Екологічна криза» і неспроможність нового варіанта теорії "конвергенції" // Економіка України. – 1974. – № 11. – С. 70) (рис. 1).

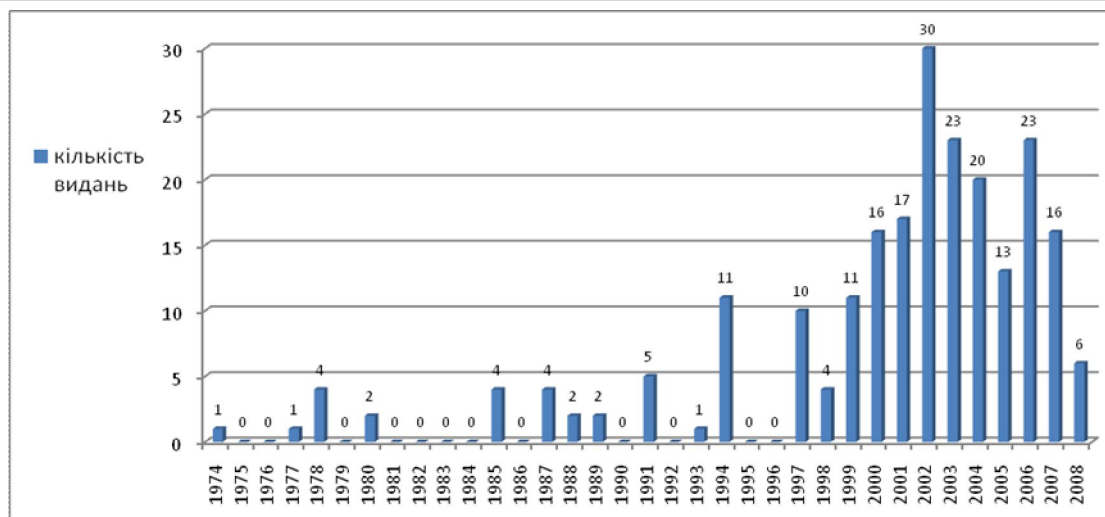
---

³ Інформаційна база – це електронний каталог видань, де систематизовано відомості про видання багатьох країн світу з бухгалтерського обліку та контролю за останні два століття, що забезпечує швидкий пошук і обробку необхідної інформації.

Інформаційна база іноземної літератури містить 1318 друкованих видань, серед яких 637 англійською мовою, 440 – польською, 75 – болгарською, 50 – французькою, 84 – німецькою та 32 – чеською. Крім того, іноземна база англійською мовою нараховує 1000 повнотекстових статей, 1500 найменувань; польською мовою – 12252 найменувань статей, болгарською – 4000 найменувань, чеською – 2500 найменувань.

Крім того, у базі зібрано відомості про змісти збірників тез науково-практичних конференцій і наукових журналів (біля 200 шт.). Перспективним напрямом розвитку інформаційної бази є створення бази даних зі змістами книг і дисертацій (у базу вже внесено змісти 1500 книг і 96 дисертацій).

Детальніша інформація міститься на сайті <http://www.ztu.edu.ua>

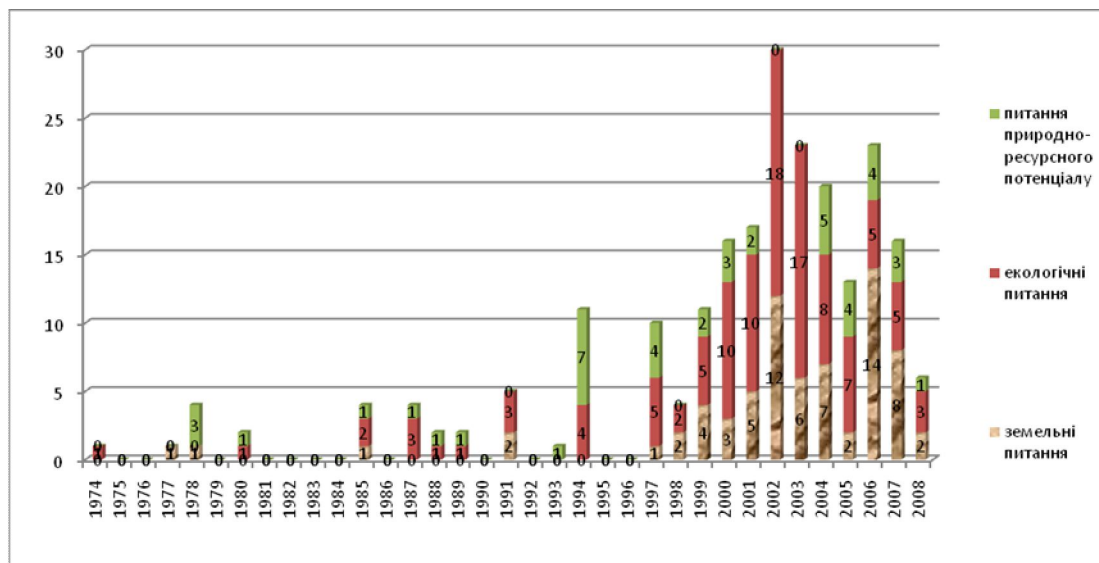

Рис. 1. Динаміка публікації статей в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр.

З 1974 р. до 1996 р. активність щодо друку статей у періодичних виданнях була незначною і складала в середньому 1,6 праці за рік, що пов'язано з незначною актуалізацією екологічних питань за часів Радянського союзу. При цьому за аналізований період найбільша кількість праць вийшла у 1994 р., що пов'язано з намаганнями вирішити екологічні проблеми у незалежній Україні за допомогою економічних інструментів.

З 1998 р. до середини 2008 р. спостерігається значне поживлення друку за еколого-економічною проблематикою – 17,2 праці на рік. Найбільша кількість видань за аналізований період вийшла у 2002 р. – 30 праць. Виявлена тенденція пов'язана з наростанням на початку ХХІ ст. стурбованості людства екологічною ситуацією, що склалася, та усвідомленням ролі суспільства у збереженні навколишнього природного середовища.

Найбільшу питому вагу за аналізований період займає огляд екологічних питань – 47 % з досліджуваної сукупності або 104 праці (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка публікації статей за земельною, екологічною проблематикою та питаннями природно-ресурсного потенціалу в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр.

Також піднімалися земельні питання (29 % з досліджуваної сукупності або 64 праці) та питання природно-ресурсного потенціалу (24 % з досліджуваної сукупності або 53 праці). Екологічні питання безпосередньо пов'язані з винайденням шляхів подолання глобальної екологічної кризи, що зумовлює виявлену тенденцію.

З 1978 р. до 1996 р. найбільш актуальними були екологічні питання та питання природно-ресурсного потенціалу; на них припадає по 16 праць, що складає по 43,2 %. Автори, що приділяли увагу екологічним питанням у періодичних виданнях економічного спрямування, наступні: О. Балацький, В. Вергун, О. Живицький, С. Злупко, С. Кулик, В. Макодзеба, Л. Мельник, С. Ніколенко, І. Ніколенко, В. Сахаєв, Ю. Склянкін, О. Слензак, М. Тараканов, С. Тумакова, В. Трегобчук, С. Харічков, С. Христенко, О. Черкас, Н. Шликова. Питання природно-ресурсного потенціалу досліджували І. Алмашій, С. Басс, П. Борщевський, О. Веклич-Погорєлова, С. Воронцов, О. Давидов, Б. Данилишин, М. Дорошенко, Л. Дорошенко, В. Дергачов, О. Заруба, П. Коваленко, Ю. Ольшанський, В. Паламарчук, О. Тищенко, В. Трегобчук, С. Тумаков, А. Шевчук, Е. Шелудько, О. Шмаглій, В. Яцків.

Питанням земельних ресурсів приділялося значно менше уваги; питома вага їх складає 13,6 % у загальній сукупності виданих праць. Автори, які займалися зазначеною проблемою: Н. Бистра, П. Веденичев, В. Городов, Р. Іванух, В. Катран, Ю. Лебединський, П. Маракулін, В. Мертенс, О. Охримчук, С. Перехрест, Л. Руденко, В. Трегобчук, В. Шиян.

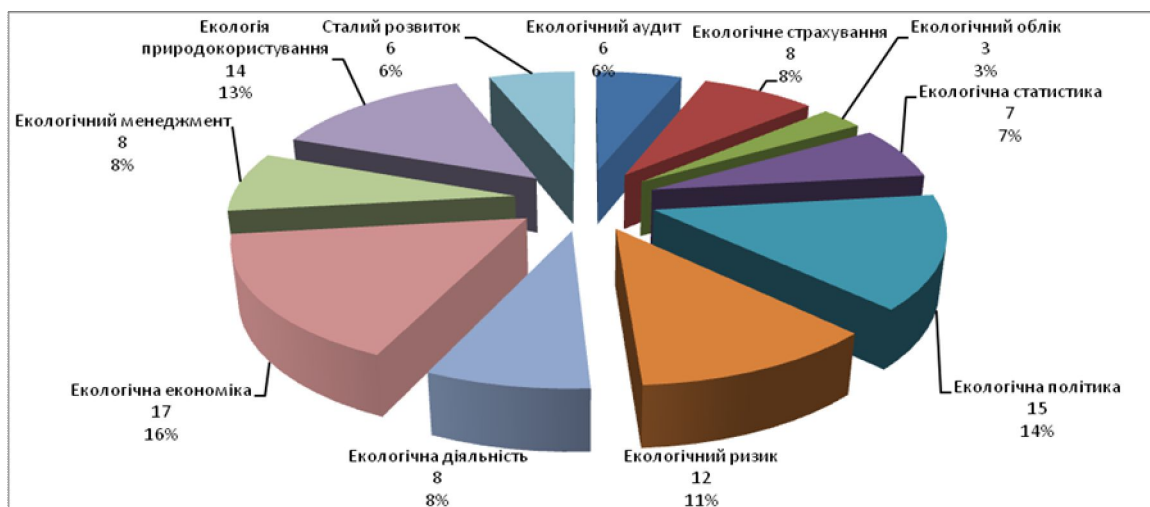
Аналізований період більшою частиною припадав на часи Радянського союзу, що зумовило незначну актуальність земельних питань з екологічної точки зору з огляду на повну урегульованість зазначених питань державними органами у зв'язку з тим, що земля повністю знаходилася у власності держави. Екологічні питання та питання природно-ресурсного потенціалу потрапили у економічні дослідження у зв'язку із загостренням екологічної обстановки у світі в цілому та усвідомленням факту обмеженості природних ресурсів.

За період 1997-2008 рр. значно зросла кількість досліджень земельних питань – 66 публікацій, що склало 34,9 % із загальної сукупності (О. Башинський, Г.М. Білецька, Н. Волович, Р. Гопцій, Г. Зябченкова, О. Краснікова, О. Кушина, О. Комаха, С. Ліпський, В. Миронов, Д. Михайленко, О. Онищенко, О. Романов, О. Савченко, О. Саєнко, Н. Скурська, П. Сук, Н. Ткаченко, В. Трегобчук, І. Чалий, М. Якименко), що зумовлено зміною форми власності на землі та обговоренням можливості реалізації земельної ділянки.

Найбільшу питому вагу в цей період займали екологічні питання – 50,3 % або 95 видань (Г. Азаренкова, В. Ахтирська, О. Балацький, Е. Белоусова, В. Борейко, О. Веклич, С. Вольвач, Т. Галушкіна, Н. Гахович, О. Гаца, З. Герасимчук, С. Гладченко, Г. Гуторова, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О.І. Драган, Т. Завгородня, Л. Загвойська, Л. Зелена, Л.І. Зятковська, С. Ілляшенко, П. Коренюк, О. Лазор, Ю. Лисенко, В. Лук'янихін, О. Лук'янихіна, І. Ляшенко, Ю. Макогон, В. Міщенко, А. Мудра, М.В. Мних, А.М. Мних, В. Непийвода, Б. Панасюк, В. Паламарчук, О. Петрик, А. Полешко, О. Прокопенко, Б. Пунько, О. Ральчук, О. Савченко, А. Садеков, В. Сахаєв, І. Синякевич, О. Смірнов, В. Соколов, І. Соловій, Ю. Стадницький, О. Ткаченко, В. Трегобчук, А. Федорищева, О. Хіміч, Є. Хлобистов, Г. Черниченко, Л. Шостак, В. Щербак), що пов'язано з наростанням глобальної екологічної кризи.

Питання природно-ресурсного потенціалу розглядалися найменше – 28 публікацій, що склало 14,8 % із загальної кількості (О. Бадрак, А.М. Бобко, А.В. Бодюк, О.М. Віленчук, В.А. Голян, В.К. Данилко, І. Дихал, І. Долинець, Я.Я. Дяченко, М. Заїка, І. Карагодов, О.М. Климчик, Я.В. Коваль, П.І. Коренюк, І. Кутковець, О.А. Кучер, Ю. Лапшин, В.К. Матвійчук, В.С. Міщенко, Н.М. Пінчук, В. Онищенко, О. Савченко, А. Сковронська-Лучинська, М.А. Хвесик, В.І. Чижова, Б.П. Чиркін, Л. Шостак) у зв'язку з достатністю природних ресурсів на території України та державною формою власності на них.

Протягом 1974-2008 рр. в періодичних виданнях економічного спрямування з екологічної проблематики найбільше розкривали питання екологічної економіки – 16 % або 17 праць з усіх досліджених (рис. 3).

Рис. 3. Питання, що розглядалися у публікаціях за екологічною проблематикою в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр.

Автори, які займалися зазначеною проблематикою: В. Ахтирська, О. Веклич, С. Вольвач, Г. Гуторова, О.І. Драган, С. Злупко, Л.І. Зятковська, С. Ілляшенко, І. Ляшенко, В. Макодзеба, В. Паламарчук, А. Полешко, І. Синякевич, В. Соколов, Ю. Склянкін, М. Тараканов, В. Трегобчук. Зазначені вчені намагалися вирішити проблеми екології із застосуванням економічних інструментів.

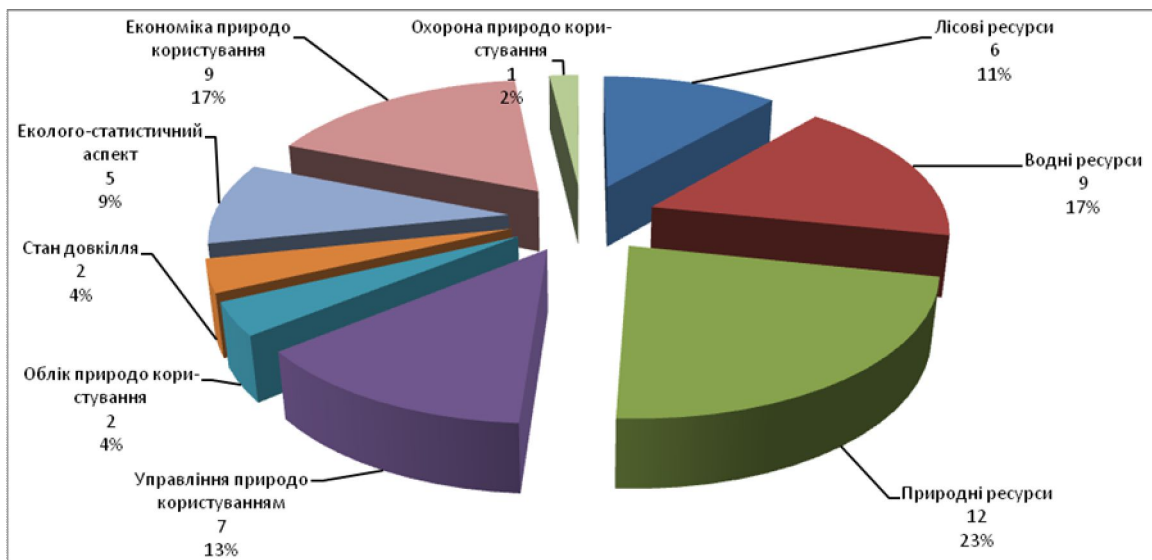
Екологічній політиці присвячено 14 % або 15 праць, екології природокористування – 13 % або 14 праць, екологічному ризику – 11 % або 1 праць. Про 8 праць, що складає по 8 % від загальної сукупності публікацій, припадає на питання екологічної діяльності, екологічного менеджменту та екологічного страхування. Питанню екологічної політики було присвячено 7 праць, що складає 7 %. Сталому розвитку та екологічному аудиту присвячено по 6 праць, що склало по 6 %.

Найменша кількість праць припадає на питання відображення в бухгалтерському обліку екологічної діяльності – 3 праці, що складає 3 %, що свідчить про нерозробленість зазначеної проблематики. Відображення екологічних питань в бухгалтерському обліку розглядали Л. Гнилицька (Напрямки удосконалення обліку, аналізу та аудиту витрат природоохоронної діяльності // Бухгалтерський облік і аудит – 2002. – № 7. – С. 13), Л. Максимів (Тенденції розвитку екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 18), Н. Погорелова (Екологічна надбавка // Баланс. – 1999. – № 31. – С. 54).

Відсутність теоретичних і практичних напрацювань у цій сфері зумовлене тим, що питання екології в економіці тільки почали актуалізуватися, що надало можливість розвитку і бухгалтерському обліку екологічної діяльності як прикладної науки.

Виявлена тенденція характеризує різносторонність засобів, які намагалися застосувати науковці для вирішення наростаючої екологічної кризи. При цьому роль удосконалення теорії, методології та організації бухгалтерського обліку, контролю та аналізу не визначене і не розроблене вченими досліджуваних країн.

Найбільша кількість праць за проблематикою природно-ресурсного потенціалу в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр. припадає на економіку природних ресурсів – 23 % від всієї сукупності або 12 праць (рис. 4).

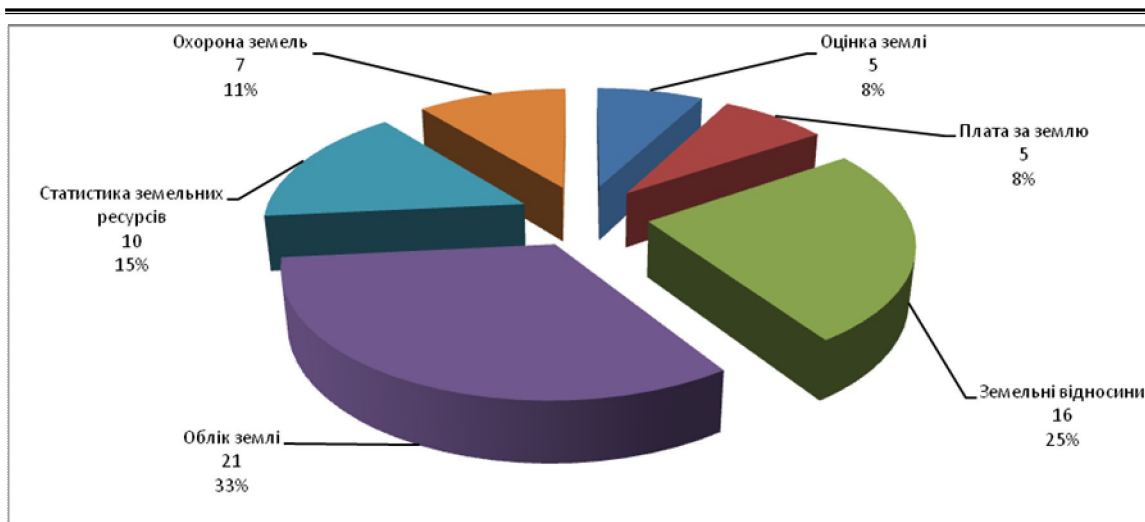

Рис. 4. Питання, що розглядалися у публікаціях за проблематикою природно-ресурсного потенціалу в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр.

На питання економіки природокористування та економіки водних ресурсів припадає по 17 % або по 9 праць. Питання управління природокористуванням розглядалися у 7 працях, що складає 13 % від загальної сукупності; питання економіки лісових ресурсів – 6 працях, що складає 11 % від загальної сукупності; питання еколого-статистичного аспекту – 5 працях, що складає 9 % від загальної сукупності. По 4 % або 2 праці припадає на економіку стану довкілля та облік природокористування. Питання охорони природокористування розглянуто у 1 праці, що склало 2 % від загальної сукупності.

Облік природокористування у своїх працях розглядали А. Шевчук (Облік і статистика в управлінні природокористуванням // Економіка України. – 1987. – № 2. – С. 70), М. Должанський (Облік природоохоронних витрат // Бухгалтерський облік і аудит. – 1994 – № 6. – С. 10). Отже, бухгалтерському обліку природокористування було приділено незначну увагу, а питання, що розглядалися, стосувалися практичного аспекту зазначеної проблематики.

За земельною проблематикою в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр. найбільшу питому вагу займають питання обліку землі 33 % від загальної сукупності або 21 праця (рис. 5).

Рис. 5. Питання, що розглядалися у публікаціях за земельною проблематикою в журналах економічного спрямування за 1974-2008 рр.

У цьому напрямі працювали Л. Гуйда, Г. Зябченкова, О. Кушина, Д. Михайленко, М. Хоменко, О. Папінова, О. Романов, О. Савченко, П. Сук, Н. Ткаченко, Р. Гопцій, І. Чалий. Також у періодичних виданнях нараховується значна кількість консультацій із зазначеного питання практикуючим бухгалтерам. Досліджені праці носять практичний характер та не розкривають питань теорії та методології відображення в бухгалтерському обліку земельних ресурсів та операцій з ними.

Значна частка (25 % від досліджуваної сукупності або 16 праць) припадає на земельні відносини; статистика земельних ресурсів розкрита у 10 працях, що складає 15 % від досліджуваної сукупності; охорона земель – у 7 працях, що складає 11 % від досліджуваної сукупності. По 5 праць, що складає по 8 % від досліджуваної сукупності, припадає на питання оцінки землі та плати за землю. Отже, у публікаціях ставилися та вирішувалися різнопланові питання, які були спрямовані на покращання екологічного стану земельної ділянки.

Найбільша кількість публікацій, в яких розглядалися екологічні, земельні питання та питання природно-ресурсного потенціалу протягом 1974-2008 рр., припадає на журнал “Економіка України” – 41 % від загальної сукупності або 81 праця (табл. 1). Зазначена тенденція свідчить про економічне спрямування досліджень щодо шляхів вирішення екологічних проблем і проблем природокористування.

Таблиця 1. Кількість публікацій за екологічною проблематикою в економічних журналах, виданих протягом 1974-2008 рр.

Назва журналу	Проблематика видань						Всього	
	земельні питання		екологічні питання		питання природно-ресурсного потенціалу			
	кількість, од.	питома вага, %	кількість, од.	питома вага, %	кількість, од.	питома вага, %	кількість, од.	питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Актуальні проблеми економіки	–	–	–	–	3	7,32	3	1,50
Аудитор України	–	–	1	1,04	–	–	1	0,50

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Баланс	2	3,17	1	1,04	1	2,44	4	2,00
Бізнес-бухгалтерія	3	4,76	–	–	–	–	3	1,50
Бухгалтер	5	7,94	1	1,04	–	–	6	3,00
Бухгалтерія в сільському господарстві	2	3,17	–	–	–	–	2	1,00
Бухгалтерський облік і аудит	1	1,59	4	4,17	–	–	5	2,50
Вісник податкової служби України	4	6,35	3	3,13	3	7,32	10	5,00
Вісник прокуратури	–	–	1	1,04	–	–	1	0,50
Все про бухгалтерський облік	5	7,94	–	–	–	–	5	2,50
Галицькі контракти (Дебет-кредит)	6	9,52	1	1,04	–	–	7	3,50
Економіка України	9	14,29	51	53,13	21	51,22	81	40,50
Економіка, фінанси, право	1	1,59	5	5,21	–	–	6	3,00
Економіст	2	3,17	2	2,08	–	–	4	2,00
Податки бухгалтерський облік	1	1,59	–	–	–	–	1	0,50
Податкове планування	1	1,59	–	–	–	–	1	0,50
Право України	2	3,17	6	6,25	–	–	8	4,00
Праця зарплата	1	1,59	–	–	–	–	1	0,50
Статистика України	3	4,76	6	6,25	4	9,76	13	6,50
Фінансова консультація	–	–	1	1,04	–	–	1	0,50
Фінанси України	6	9,52	13	13,54	8	19,51	27	13,50
Фінансовий контроль	4	6,35	–	–	–	–	4	2,00
Школа професійного бухгалтера	–	–	–	–	1	2,44	1	0,50
Експрес-аналіз	2	3,17	–	–	–	–	2	1,00
Експрес	3	4,76	–	–	–	–	3	1,50
Разом	63	100,00	96	100,00	41	100,00	200	100,00

В науково-практичних журналах бухгалтерського, фінансового, статистичного та контрольного спрямування видавалася незначна кількість праць, в яких переважає практичне спрямування. Отже, науковці намагалися знайти шляхи впровадження в дію прийнятих в кінці XIX ст. на початку XX ст. в Україні законодавчих актів екологічного спрямування та подолати екологічну кризу.

Структура публікацій за екологічною проблематикою в економічних журналах, виданих протягом 1974-2008 рр., характеризує значну розповсюдженість земельних питань у досліджуваній сукупності. Виявлена тенденція характеризує актуальність земельної проблематики в частині практичного застосування.

Екологічні питання та питання природно-ресурсного потенціалу в основному згруповані у журналах “Економіка України” (відповідно 53,13 % або 51 публікація та 51,22 % або 21 публікація) та “Фінанси України” (відповідно 13,54 % або 13

публікацій та 19,51 % або 8 публікацій). Таким чином, зазначена проблематика менше цікавить практикуючих осіб і, відповідно, майже не знаходить практичного застосування. Наведена проблема може бути вирішена через розробку теоретичного підґрунтя екологічних питань, питань природно-ресурсного потенціалу та методик впровадження їх у діяльність суб'єктів господарювання.

Висновки. Структурно-динамічна систематизація й аналіз періодичних видань протягом 1974-2008 рр., свідчать про нерозробленість теорії, методології та організації бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу екологічних, земельних питань і питань природно-ресурсного потенціалу. В результаті дослідження виявлено наступні тенденції:

1. На початку ХХІ ст. значно зросла кількість публікацій за еколого-економічною проблематикою, що пов'язано з наростанням стурбованості людства щодо екологічної ситуації, що склалася, та усвідомленням своєї ролі у збереженні навколишнього природного середовища.

2. З 1978 р. до 1996 р. найбільш актуальними були екологічні питання та питання природно-ресурсного потенціалу, що пов'язано із загостренням екологічної обстановки у світі в цілому та усвідомленням факту скінченності природних ресурсів. Найбільшу питому вагу за період 1997-2008 рр. займали екологічні питання, що пов'язано з наростанням глобальної екологічної кризи.

3. Протягом 1974-2008 рр. в періодичних виданнях економічного спрямування з екологічної проблематики найбільше розкривали питання екологічної економіки. Найменша кількість праць припадає на питання відображення в бухгалтерському обліку екологічної діяльності. Відсутність теоретичних і практичних напрацювань у цій сфері зумовлене незначною актуалізацією питань екології в економіці, що не давало можливості розвиватися і бухгалтерському обліку у цьому напрямі як прикладної науки.

Бухгалтерському обліку природокористування було приділено незначну увагу і питання, що розглядалися, стосувалися практичного аспекту зазначеної проблематики.

За земельною проблематикою за 1974-2008 рр. найбільшу питому вагу займають питання обліку землі. Зазначені праці носили практичний характер та не розкривали питань теорії та методології відображення в бухгалтерському обліку земельних ресурсів та операцій з ними.

4. Структура публікацій за екологічною проблематикою в економічних журналах, виданих протягом 1974-2008 рр., характеризує значну розповсюдженість земельних питань у досліджуваній сукупності. Виявлена тенденція характеризує актуальність земельної проблематики в частині практичного застосування. Таким чином, зазначена проблематика менше цікавить практикуючих осіб і, відповідно, майже не знаходить практичного застосування. Наведена проблема може бути вирішена через розробку теоретичного підґрунтя екологічних питань і питань природно-ресурсного потенціалу та методик впровадження їх у діяльність суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Омельчак П.П. Екологічне виховання – ефективна складова системи громадянського виховання / П.П. Омельчак // Матеріали обласної науково-практичної конференції “Екологічне виховання – визначальний чинник формування соціально зрілої особистості громадянина України”. Тези виступів. – Житомир, 2005. – 68 с. – С. 10.

2. Пуговиця М. Бути чи не бути / М. Пуговиця // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 74. – С. 6.